

AQSHNING TASHQI IQTISODIY ALOQALARI.

Sattorov Muzrob Chori o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix fakulteti talabasi

Tursunmurodov Sardor Abdullayevich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada AQSHning tashqi iqtisodiy asoslari, uning rivojlanishi, savdo aylanmasi, Jahon moliyaviy - iqtisodiy inqirozining AQSHga ta'siri, tovarlar eksporti haqida ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *AQSH, YalM, TMK, TTXI, Lotin Amerikasi, Federal zaxira xizmati, Jahon moliyaviy - iqtisodiy inqirozi.*

Аннотация: *В данной статье представлена информация о внешнеэкономических основах США, ее развитии, торговом обороте, влиянии мирового финансово-экономического кризиса на США, экспорте товаров.*

Ключевые слова: *США, ВВП, ТНК, ТТХI, Латинская Америка, Федеральная резервная служба, Мировой финансово-экономический кризис.*

Annotation: *This article provides information on the foreign economic foundations of the USA, its development, trade turnover, the impact of the global financial and economic crisis on the USA, and the export of goods.*

Keywords: *USA, GDP, TNK, TTXI, Latin America, Federal Reserve Service, World financial and economic crisis.*

AQSh iqtisodiyotining tarmoq tarkibi postindustrial ko'rinishga egaligi bilan ajralib turadi. Mamlakatda 26,5 mln. ga yaqin firmalar, jumladan, 5,3 mln. korporatsiyalar, 2,3 mln. hamkorlik tashkilotlari va 18,9 mln. xususiy (individual) tadbirkorlar mavjud. Mahsulotlar sotish hajmi (jami sotish hajmining 80 %) bo'yicha korporatsiyalar yetakchi mavqega ega. Jami sotish hajmining 41 % kichik va o'rta biz-nes hissasiga (500 mln. kishi band), 59 % esa yirik biznes hissasiga to'g'ri keladi. Kichik va o'rta biznes sohasida ishchi kuchining 52 % band bo'lsa, yirik biznesda ushbu ko'rsatkich 48 %ga teng⁴⁹. Mamlakat YalM ning 77 % xizmatlar, 22 % sanoat va 1 % qishloq xo'jaligi sohasiga to'g'ri keldi. 1980-2010-yillarda yalpi ichki mahsulotning tarmoq tarkibida qishloq

⁴⁹ Мировая экономика и международные экономические отношения: учебник, /под ред. Проф. А. С. Булатова, проф. Н. Н. Ливенцева. — М.: Магистр, 2010. С. 263

xo'jaligining ulushi 3 %dan 1 % gacha, sanoatning ulushi 34 %dan 21 %ga qisqargani holda, xizmatlar sohasining ulushi mutanosib ravishda 63 %dan 77 %gacha ortdi. Postindustrial iqtisodiyot tarkibiga ega sanoat jihatdan taraqqiy etgan mamlakatlar ichida AQSh ning raqobatchisi yo'q. Xalqaro mehnat taqsimotida xizmatlar sohasiga ixtisoslashishi bo'yicha raqobat afzalligiga ega Fransiya (78 %), Belgiya (76 %) va Gonkong (92 %) kabi mamlakatlar iqtisodiyotining hajmi kichik bo'lgan- ligi sababli AQSh ga raqobatchi bo'la olmaydilar. AQSh sanoatida qayta ishlash sanoati yetakchi mavqega ega. Ushbu tarmoq- da mamlakat YalM ning taxminan 13 % yaratiladi va ishchi kuchining 15 % band⁵⁰.

AQSh dunyoda qayta ishlash sanoati mahsulotlari hajmi (jahon ishlab chiqarish hajmining 30 %) bo'yicha birinchi o'rinni egallaydi va uning hissasiga jahon mashinasozlik eksportining 14,0 %, kimyo sanoati mahsulotlarining 14,5 % to'g'ri keladi. AQSh qayta ishlash sanoatida bazaviy (kapital, material, energiya sig'imkorli- gi yuqori) tarmoqlardan fan sig'imkorligi yuqori tarmoqlarni rivojlantirish yo'liga o'tish jarayoni jadal sur'atlarda rivojlanmoqda. AQSh qayta ishlash sanoatidagi tarkibiy o'zgarishlarning muhim xususiyati fan sig'imkorligi yuqori (kompyuterlar ishlab chiqarish, asbobsozlik, aviakosmos sanoati, kimyo mahsulotlari va yangi materiallar ishlab chiqarish) tarmoqlarni kompleks rivojlantirish hisoblanadi. AQSh da qabul qilingan tasnifga muvofiq fan sig'imkor- ligi yuqori tarmoqlarga ITTKI xarajatlari sotish hajmiga nisbatan 3,5 %dan kam bo'lmagan, ITTKI sohasida har ming kishiga 25 va undan ortiq tadqiqotchi to'g'ri keladigan tarmoqlar kiradi⁵¹. Fan sig'imkorligi yuqori mahsulotlar quyidagi to'rt guruhga ajratiladi: kimyo, mashina va asbob-uskunalar, avikosmos sanoati mahsulotlari, maxsus ilmiy asboblari va instrumentlar.

2013-yilda AQSh tashqi tovarlar savdosining umumiy hajmi 3 trln. 909 mlrd. dollarni, eksport hajmi 1 trln. 579 mlrd. dol- larni, importi esa 2 trln. 329 mln. dollarni tashkil etdi. Tashqi savdo aylanmasining YalM dagi ulushi 30,1 %ga teng bo'ldi⁵². AQSh tashqi tovarlar savdosi balansining kamomadi 2013-yili 749,5 mlrd. dollarni tashkil etdi. Yirik joriy to'lov balansi qoldig'i AQSh ning xalqaro mehnat taq- simotidagi afzalliklaridan o'z manfaatlarini yo'lida samarali foydalanishni aks etti- radi. AQSh xorijiy mamlakatlar, shu jumladan

⁵⁰ Давыдов А. Структурные изменения в американской экономике. // Мировая экономика и международные отношения, 2009, No11. С. 40-41

⁵¹ Мировая экономика и международные экономические отношения: учебник, /под ред. Проф. А. С. Булатова, проф. Н. Н. Ливенцева. — М.: Магистр, 2010. С. 266

⁵² Trade Profiles 2011. WTO. Geneva, 2011. P. 92.; Trade Profiles 2014. WTO. Geneva, 2014. P. 193

o'z TMK filiallaridan ishlab chiqarish xarajatlari past bo'lgan mahsulotlarni import qiladi. Bir tomondan, bu holat inf-lyatsiyaning o'sishini cheklasa, boshqa tomondan, AQSh kompaniyalariga murakkab, fan sig'imkorligi yuqori tovar va xizmatlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashuviga imkon yaratadi. AQSh jahon tovarlar eksportida 2013-yilda 2-o'rinni, importida 1-o'rinni, jahon xizmatlar eksporti va importida 1-o'rinlarni egalladi. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi AQSh tashqi savdosiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatdi. Misol uchun, 2009-yilda tovarlar eksporti va importi 2008-yilga nisbatan mos ravishda 18 va 26 %ga pasaydi⁵³.

AQSh tashqi savdosining tovar tarkibida sanoat mahsulotlari yetakchi mavqega ega bo'lib, 2013-yilda sanoat mahsulotlarining tovarlar eksportidagi ulushi 71,2 %ni, tovarlar importida esa 70,9 %ni tashkil etdi (8.2.3-jadval). AQSh tashqi savdosida raqobatbardosh sohalaridan biri xizmatlar sohasidir. AQSh xizmatlar savdosida barqaror ijobiy qoldiqqa ega bo'lib, 2013-yilda bu ko'rsatkich 230,5 mlrd. dollarni tashkil etdi. Xizmatlar savdosi hajmi turizm, transport, moliya, savdo litsenziyasi va royalti, telekommunikatsiya, ilmiy-texnik va boshqa xizmatlar hisobiga o'smoqda. Jumladan, 2013-yilda AQSh ning jahon xizmatlar eksportidagi ulushi 14,3 %ni tashkil etdi⁵⁴. AQSh tovarlar eksportida qayta ishlash sanoatining ulushi yetakchi mavqega ega. Jumladan, 2013-yilda AQSh ning jahon avtomobillar va ularning ehtiyot qismlari savdosidagi ulushi 8,4 %ni, ofis va telekommunikatsiya jihozlari savdosida 7,5 %ni, kimyo sanoati mahsulotlari savdosida 11,1 %ni tashkil etdi. AQSh ning asosiy tashqi savdo hamkorlari rivojlangan mamlakatlar hisoblanadi. Tahlillar, AQSh tashqi savdo aylanmasining geografik tarkibida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'layotganini ko'rsatmoqda.

Jumladan, 1995-2013-yillarda AQSh tovarlar eksporti va importi tarkibida rivojlangan mamlakatlar ulushi mos ravishda 59,0 % va 56,8 %dan 45,0 va 40,6 %ga qadar qisqarib, rivojlanayotgan mamlakatlar ulushi tegishli 40,4 % va 42,5 %dan 54,0 % va 58,0 %ga qadar oshgan. Mamlakat eksporti tarkibida rivojlangan mamlakatlar hissasining qisqarishi Yaponiya ulushining 11,0 %dan 4,1 %ga qadar qisqarishi, import tarkibida esa rivojlanayotgan mamlakatlar hissasining ortishi, jumladan Xitoy ulushining (2005-yilda 15,0 %) 19,8 %ga qadar o'sishi bilan izohlanadi. AQSh xalqaro kapitalar migratsiyasining faol ishtirokchisi va dunyodagi eng yirik xalqaro investori hisoblanadi. Misol uchun, 2013-yilda AQSh da chetga eksport qilingan to'g'ridan to'g'ri xorijiy

⁵³ World Investment Report 2014: Investing in the SDGs: An Action Plan. New York and Geneva, 2014. P. 209

⁵⁴ Trade Profiles 2014. WTO. Geneva, 2014. P. 193.

investitsiyalar hajmi 188 mlrd. dollarni, jalb etilgan investitsiyalar hajmi esa 338 mlrd. dollarni tashkil etdi⁵⁵. 2013-yilda jahon- dagi chetga eksport qilingan va jalb etilgan to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar tarkibida AQSh ning ulushi mos ravishda 24,0 va 12,9 % ga teng bo'ldi'. Chetga kapital chiqarish asosan TMK tomonidan amalga oshiriladi va 2013-yilda dunyodagi birinchi 500 ta TMK ning 202 tasi AQSh ga tegishli bo'ldi². 1990-2013-yillarda AQSh iqtisodiyotiga chetga chiqarilgan va chetdan jalb etilgan TTXI ning jamg'arilgan qiymati mos ravishda 731,8 va 539,6 mlrd. dollardan 6,4 va 4,9 trln. dollarga qadar oshgan⁵⁶. AQSh jahondagi ishchi kuchini jalb etuvchi yirik markazlardan biri hisoblanadi. Jumladan, 1991-2004-yillarda 12,4 mln. kishi AQSh da yashash uchun rux- sat olgan va bu ko'rsatkich 1970-yillarga nisbatan 70 marta ko'p. Bundan tashqari, AQSh ga har yili 200-300 ming norasmiy migrant, asosan, Lotin Amerikasidan kirib keladi. Immigrantlar AQSh iqtisodiyotiga, jumladan, malakali kadrlar sifatida ilmiy-texnik sohasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, kompyuter, muhan- dislik, matematika, biologiya sohalarida yuqori malakali mutaxassislar migrantlarning umumiy hajmida 30 %dan 50 %gacha qismini tashkil etadi.

XULOSA

AQSh mehnat unumdorligi yuqori, rivojlangan qishloq xo'jaligiga ega mamlakat hisoblanadi. Ushbu tarmoqda mamlakat YalM ning 1 % yaratiladi, 3,3 mln. kishi ishlaydi (jami ishchi kuchining 2,6 %). AQSh da 2,3 mln. fermer xo'jaliklari mavjud bo'lib, yillik mahsulot sotish hajmi 100 ming dollardan (fermerlarning 46,6 %) oshadigan fermerlar hissasiga qishloq xo'jalik mahsulotlarining 98 % to'g'ri keladi. Sotish hajmi 1 mln. dollardan oshadigan fermerlar (fermerlarning 1,4 %) hissasiga esa jami qishloq xo'jalik mahsulotlarining 41,7 % to'g'ri keladi. Ma'lumotlar ko'rsa- tishicha, AQSh da qishloq xo'jalik ishlab chiqarishi yirik fermer xo'jaliklarida kon- sentratsiyalashgan. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotda sezilarli ulushga ega agrosanoat majmuasining tarkibiy qismi hisoblanadi va AQSh agrasanoat majmuasi mamlakat YalM ning 15 %ni ishlab chiqaradi.

⁵⁵ World Investment Report 2014: Investing in the SDGs: An Action Plan. New York and Geneva, 2014. P. 205

⁵⁶ www.vedomosti.ru95.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

13. A.M.Alimov, E.A.Maxmudov, N.X.Xaydarov, Jahon Iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar, Toshkent “Zilol buloq nashriyoti” nashriyoti 2020 y.

14. B.A. Islamov, N.S. Ismailova T.A. Hasanov, I.T.Danaboyev A.S. Zikriyoev, XORIJIY MAMLAKATLAR IQTISODIYOTI, Toshkent 2018, 45-77 b.

15. Vaxabov, D.Tadjibayeva, Sh.Xajibakiyev, “Jahon Iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar”, Toshkent, 2015 y. 88-102 b.

16. Мировая экономика и международные экономические отношения: учебник, /под ред. Проф. А. С. Булатова, проф. Н. Н. Ливенцева. — М.: Магистр, 2010. С. 266

17. Trade Profiles 2011. WTO. Geneva, 2011. P. 92.; Trade Profiles 2014. WTO. Geneva, 2014. P. 193

18. Каршиев, А. А. (2021). О денауских событиях в позднее Средневековье. Бюллетень науки и практики, 7(3), 333-336.

19. Economic Report of the President. Washington. 2010. P. 99.

20. Супян В. Б. США: уроки кризиса. //США и Канада, No7, 2010. С. 7

21. Оверченко М. Три угрозы мировой экономике. /Ведомости, 14.03.2011.

22. Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld, Marc J. Melitz. International Economics, Theory & Policy, Addison-Wesley, 9 edition, 2012, ISBN 10: 0-13-214665-7 ISBN 13: 978-0-13-214665-4.